

Egy rossz hírű férfi

Jan Saudek fotográfiái

Reök-palota, Szeged, 2016. X. 28. – 2017. I. 15.

P. SZABÓ ERNŐ

Rossz hírű férfi – Edita Pacovska szerint egyszerűen ebben a két szóban rejlik *Jan Saudek* sikere. Mármint a nőknél. A nők ugyanis – ahogyan a szerző Jan Saudek 2005-ben megjelent albuma előszavában írja, szeretik a rossz hírű férfiakat. Mármint akkor, ha a kifejezést a fennálló társadalmi normák, az értelmetlen dogmák ellen lázadó, azok ellen harcolni is kész és képes férfire alkalmazzuk, akinek természetesen a nőkhöz való

rossz hírűnek számított a háború után is, hiszen ahelyett, hogy a szocializmust építette volna, képeket – festményeket, rajzokat, fényképeket – készített, mégpedig többnyire meztelen nőkről. Ez a mondat legalábbis kétértelműnek tűnhet, de valóban többféle értelme van. Saudek ugyanis nem egyszerűen meztelen nőket fényképezett (s fényképez még nyolcvanegy éves kora ellenére ma is), hanem igen gyakran maga is feltűnik a képeken, a szerepnek megfelelően természetesen szintén meztelenül. Innen már csak egy ugrás a párt-, de legalábbis a hatósági apparátus képzeletében az orgiákig, amelyeket Saudek személyéhez kapcsoltak, hogy még rossz hírűbbnek lehessen beállítani. Valljuk be, meglehetősen extravagáns magatartásával s valóban intenzív szerelmi életével Saudek igencsak erős alapot adott ezeknek a feltételezéseknek, legalábbis a későbbiekben, amikor megengedhette magának, hogy életébe bepillantasson a nagy nyilvánosság is. Ahogyan azonban a kiállításmegnyitóról, közönségtalálkozóiról szóló filmeket nézzük, szabados viselkedésével legalább annyi hívet szerzett, mint amennyi kritikust. Kétségtelen, hogy megosztja a közvéleményt. De így van ez a lényeg, a képeket illetően is: a felvételeken megjelenő meztelenség, a kihívó, olykor már-már a pornográfia határát súroló beállítások, a szépnek nem mondható, sőt, olykor kifejezetten csúnya, torz, groteszk alakok bírálói és hívei számát egyaránt növelik.

Enteriőr **JAN SAUDEK**
kiállításán, Reök-palota, Szeged
HUNGART © 2016

viszonyát is a fentiek határozzák meg, azaz az átlagosnál igencsak jobban szereti őket, és ezt mindenáron igyekszik bebizonyítani a gyakorlatban is.

Jan Saudek cseh fotográfus állítólag a rossz hírű férfi klasszikus megtestesítője. A rossz hírű meghatározásánál persze Saudek gyermekkorát illetően a szerző egy kicsit más szempontot használ, mint a későbbi életkorokat illetően, hiszen úgy fogalmaz, hogy akkoriban elég volt – a németek által elfoglalt Csehszlovákiában – zsidónak születni. Márpedig Jan, ikertestvérevel, Karellal (akiből később neves képregényrajzoló lett) együtt zsidónak született 1935. május 13-án. Családjá több tagját Theresienstadtba hurcolták a németek, az ikrek egy lengyelországi táborba kerültek. Több rokona elpusztult, de a szűkebb család szerencsére túlélte a háborút. A fotográfus, illetve édesapja zsidó identitásáról egyik megrázó felvétele beszél: az apját ábrázolja a zsidó temetőben, évtizedekkel a háború után, mellén a megőrzött sárga csillaggal. Saudek azonban

A szépségről való felfogása aligha felel meg a klasszikus normáknak, de erre sosem törekedett. Igaz, az említett album borítóján egy remek emberpár (testük egy része) látható, *A szerelem bilincsei* című felvétel részlete, képei többségén azonban mondhatni átlagos testi felépítésű nők szerepelnek, gyakran pedig túlságosan, sőt már-már betegesen kövérek vagy soványak, olykor valamilyen testi hibával rendelkezők. A többi között erre gondolhatott a fotós, amikor így fogalmazott: „Az emberek fotográfusa vagyok. Egy kicsit dagályosan hangozhat ez, de valóban nekik akarom készíteni a felvételeimet... Mindnyájan egyformák vagyunk. Az egész világon – bármilyen nyelvet beszélünk – ugyanazt akarjuk. Szeretni valakit, és szeretve lenni, megszabadulni a fájdalomtól, a magánytól és az elhagyatottságtól, és mindannyian otthonra vágyunk.” Képeinek modelljeit is ilyen szempontok alapján válogatja – pontosabban nem válogatja – ki: azok a legkülönbözőbb civil foglalkozást űzik. Egyetlen szempontja van a válogatásnak: hogy alakjuk, személyiségük beleillik-e a Saudek által elképzelt képbe. Az emberek – pontosabban a nők, hiszen férfiként szinte csak ő maga jelenik meg a fotográfiákon – tehát önmagukat látják viszont a felvételen, saját esendő testük jelenik meg a legkihívóbb, legbizarrabb pozíciókban, páros jelene-

tekben, ami nyilvánvalóan felszabadító hatást gyakorol rájuk. Ami a divat, a showbiznisz hivatalos értékrendje szerint csak a szépeknek és a gazdagoknak jár, mármint a nyilvánosság, a műalkotásban való megjelenés, azt Saudeknek köszönhetően ők is elérhetik. Ami pedig a férfiakat illeti, talán rájuk is hasonló mechanizmus alapján hatnak a művek: Saudek fotói után ők is másként látják saját partnerüket, és persze saját magukat is.

A szép és a rút viszonyát, a groteszk, az abszurd középpontba helyezését illetően két kortársával is összevethetjük Saudek felvételeit. Az egyik az Egyesült Államokban született, Mexikóban élő Joel Peter Witkin (1939), aki azonban a meztelen emberi test esendőségének, romlandóságának bemutatásában sokkal tovább megy, mint Saudek, ő az élőben is többnyire a halált látja és látatja. Sokkal közelebbi a párhuzam Miroslav Tichyvel (1926–2011), már csak azért is, mert ő is cseh, pontosabban morva volt, aki, miután az akadémiaát elvégezte Prágában, egész életében nem tette ki a lábát Brno melletti szülővárosából. Erre persze nagyon is jó oka volt, hiszen a szocialista művészetpolitika elleneséget csinált belőle, a nyilvánosságtól megfosztották. A festészetet tanult Tichy érdeklődése hamarosan a fotográfia felé fordult, saját maga által szerkesztett gépeivel pedig élete végéig egyetlen témát fotózott: a nőket. Megleste őket a strandon, az utcán munkába menet, beszélgetés közben a bolt előtt, s ahol csak lehetett. Képzletét már az is megragadta, ha egy meztelen térlet látott, vagy a lecsúszó fürdőruha alól kivillant egy mell. Igazi aktot sosem fényképezett, modellje sem volt, mégis, ezek az ellesett villanások olyan őszinte és megragadó vallomások a női nemről, hogy Tichy, ha élne, ma talán a legnagyobb cseh fotográfusnak nevezhetnénk.

Mivel azonban nem él, Saudek birtokolja ezt a címet. Állítólag nincs olyan cseh alkotó, akinek ne lett volna „Saudekesque-korszaka”.

Ebben persze nincs semmi különös, hiszen képei valóban megragadóak, sokkal izgalmasabb az az út, amelyet bejárva megszületett az, amelyet ma Saudek világának ismerünk. Valójában festő, rajzoló szeretett volna lenni, s fest, rajzol ma is, sőt, noha valószínűleg tudatában van annak, hogy e művek művészi szempontból kevésbé fontosak, a prágai belvárosban, a Celetna utca 1. alatti galériájában rendszeresen bemutatja képzőművészeti alkotásait is. Sajnos szinte minden fontosabb fotótémáját elkészítette festmény változatban is (Tichytől ebben nagyon is különbözik, mert morva kollégája rajzolónak is kitűnő volt).

Első képeit 1950-ben készítette (*A legelső fotográfiám*, 1951), de hogy valóban fotográfus szeretne lenni, azt csak 1963-ban, Edward Steichen *Az ember családja* című kiállítási katalógusának a megismerésekor döntötte el. 1966-ban készítette egyik leghíresebb fotóját (*Az élet*), s abban az évben érte az az élmény is, amely meghatározó lett későbbi pályafutása szempontjából: egy Bojmira nevű lány megmutatta neki a fenekét... „Azóta is azt a hátsót keresem” – vallotta egyszer jóval később, s úgy tűnik, ez a keresés máig nem ért véget. 1969-ben, a levert forradalmat követő átmeneti enyhülés időszakában elutazhatott az Egyesült Államokba, ahol Bloomingtonban, az Indianai Egyetemen mutatták be a műveit. Ez a tárlat, no meg a kurátor, Hugh Edwards biztatása újabb erőforrást jelentett számára. Így történt, hogy neve a 70-es évek végére Csehszlovákiától nyugatra szinte mindenütt ismertté vált, a cseh hatóságoktól azonban csak 1984-ben kapott engedélyt arra, hogy abbahagyja a munkát a nyomdában, ahol 1950 óta dolgozott, és főfoglalkozású fotográfus, a Cseh Fotóművészek Szövetsége tagja lehessen. Egyik életreje megjegyzé, hogy még ezekben az években is megfigyelték, ami természetesen lehetséges, mint ahogyan az is, hogy 1986-os öngyilkossági kísérletébe is belejátszott a politika. Negatívjai egy részét azonban nem politikai okokból vették el

Enteriőr **JAN SAUDEK**
kiállításán, Reök-palota, Szeged
HUNGART © 2016

» Portraits of Woman and of Man «

JAN SAUDEK:
Női és férfi portré, 1997
HUNGART © 2016

egy időre 1987-ben, hanem azért, mert nem fizetett gyerektartást, és elvált felesége feljelentette. 1990-ben Párizsban megkapta „Az irodalom és a művészet lovagja” kitüntetést, 2005-ben nagy életmű-kiállítást rendeztek műveiből Prágában, ez alkalommal jelent meg művészetéről a tizennegyedik, addig legátfogóbb album a prágai Slovart kiadónál. A világ legkülönbözőbb részein rendezett egyéni kiállításainak száma mára felülmúlja a négyeszetét. Áprilisban Marienske Laznéban állították ki fotóit, honlapján az őszi aktualitások között egy magyarországi tárlat is szerepel, „Szegéd” megjelöléssel.

JAN SAUDEK:
A téhenparádé,
A tejesasszony, 2005
HUNGART © 2016

Nos, ez a „Szegéd” a szegedi Reök Palotát jelenti, ahol mintegy nyolcvan felvételét állítják ki. Ez már önmagában is nagy dolog, mert először és utoljára a budapesti Mai Manó Házban volt Saudek-kiállítás, tizenöt évvel ezelőtt, sokkal szűkebb válogatásban. A szegedi bemutató kurátora, Nátyi Róbert művészettörténész arra törekedett, hogy az életmű minden szeptét bemutassa. Mivel

JAN SAUDEK:
A Halál csókja, 1999
HUNGART © 2016

azonban Saudek egy-egy témához, beállításához sokszor évek, évtizedek múlva is visszatért, a kiállítás anyagát nem kronológiai, hanem tematikai alapon rendezte el – ehhez kiváló lehetőséget adott a Reök-palota első emeletének tagoltsága: egy-egy nagyobb fejezet képeit egy-egy terem fogadja be.

„Hey, Joe!” – olvasható a tárlat talán legkorábbi képe, az 1956-os Moldvavari felvétel alatt, amelyen egy amerikai „szelíd motoros” köszön oda a barátjának. Háttérben a prágai óváros, ahogyan a festői fotográfia mesterei ábrázolták száz évvel ezelőtt, az előtérben roncsdarabok, amelyek a

szocialista Csehszlovákiára engednek asszociálni az 50-es, majd a 60-as évek szabad világról a képzelet alkotta képekkel szemben. Saudek számos felvételébe beemeli a korabeli valóság képeit is,

amelyek közül azonban mindig ki akart lépni egy másik, a képzelete alkotta világba. A kiállításon szerepel néhány korai felvétele az 50-es, 60-as évekből (*Kockás egek*, 1963; *Úton*, 1966), amelyek a legkülönbözőbb helyszíneken készültek. 1970 körül azonban a fekete-fehér, dokumentarista jellegű képeket felváltja a színezett, a régi idők hangulatát a szín segítségével érzékeltető fotó, amelyen a szereplők mintegy szó szerint átlépnek egy másik világba (*A sors leereszkedik a folyóhoz, és elkísér két ártatlan gyermeket*, 1970).

Ezt a másik, új vagy éppen időtlen világot az emberi test ábrázolásán keresztül építette fel saját műtermében, amelynek falait gyakran megnyitotta a montázstechnika, a fotóba való belefestés révén, a fal azonban, amelynek fontosságára 1972-ben eszmélt rá, különös festői foltoival, faktúrájával mindvégig meghatározó elem maradt a képein. Ahogyan a modelleken lévő (csekély számú) ruhadarab, a tárgyak, ennek a falnak a hatása is a képek időtlenségét sugallja ugyanúgy, ahogyan a 70-es években megjelenő színezés,

amelynek technikájáról keveset tudni (Saudek valószínűleg a kész fekete-fehér képeket színezi). A színezett felületekkel szemben gyakran jelennek meg monokrómok, vagy monokróm marad a kép egésze. A kortalan műalkotáson időnként a jelen rekvizitumai, például egy kólásdoboz láthatóak, amelyek azonban csak erősítik a kép egészének időtlenségét.

A kép alaphangulatát meghatározó fal előtt a legbizarrabb figurák, jelenetek láthatóak, a látvány gyakran *2 Big 4 You*, ahogyan az egyik cím mondja – fékezhetetlen vágyak vagy éppen a határtalan erotikus képzelet víziói. Saudek egyik visszatérő megoldása, hogy szereplőit két képen mutatja meg, az elsőn felöltözve, a másodikon levetkőzve, hogy láttassa, mi rejtőzik a felszín, a ruha, a lepel alatt. Máskor a különböző szerepeket mintegy a kártyalapok ábráit követve mutatja be, a fent és a lent megjelenő figurák párbeszédén keresztül. A harmadik, ugyancsak gyakran ismétlődő megoldás, hogy ugyanarról a modellről több év vagy több mint egy évtized elteltével készült képeket komponál egyetlen alkotássá – egyik fotográfiája édesanyját ábrázolja, kezében egy több mint félszázada készült gyermekkori portréjával. A fal gyakran megnyílik, a kép középpontjába egy ablak kerül, amelyen keresztül a külvilág vagy éppen egy másik világ, a szurrealistákhoz hasonlóan megidézett valóságon túli valóság jelenik meg. Gyakori azonban az is, hogy az ablakon kívül a vágy titokzatos tárgya, az ablakon innen látható szereplő víziója jelenik meg. Titokzatos történeteket mesél Saudek a maga sajátos mágikus realizmusával, miközben azt állítja, hogy képei nem mások, mint „reflexiók azokra az emlékekre, amelyeket valamikor láttam az idő folyamán.” Az emberi test, a szépség és rútság fotósa, miközben igazi feladatának „a lelkek ábrázolását” érzi. Azt szeretné, ha képeiben az „emberiség allegóriáját” látnánk, s mivel egy bizonyos életkorban van már fogalmunk róla, hogy micsoda mélységek és magasságok, szépségek és rútságok jellemzik egyszerre az emberi nemet, akár azt is mondhatjuk, hogy Saudeknek valóban igaza van.

JAN SAUDEK:

A Szépművészeti Múzeumban, 2000
HUNGART © 2016

JAN SAUDEK: Női zenekar 1., 2001

HUNGART © 2016

JAN SAUDEK: Női zenekar 2., 2001

HUNGART © 2016

